

Çoxəsrlik mədəni sərvətlər xəzinəmizə misilsiz töhfələr vermiş maarifpərvər ziyalı

Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı əsasında Cəlil Məmmədquluzadənin 150 illik yubileyi qeyd olunacaq

Azərbaycan milli mədəniyyətinin tarixi nümunələri bu irsi yaradan və yaşadan ziyalıların yaradıcılıq potensialının, bütövlükdə, ortaya qoyulmasından və xalqa xidmət etməsindən yaranmışdır. Bu əsərlər müxtəlif dövrləri, tarixi məqamları əhatə edərək, xalqın milli təfəkkürünü, yaşam tərzini, eləcə də, onun məişət məsələlərini əks etdirir. Xalqın keçdiyi keşməkeşli yolların arxasında dayanan böyük ideya və məqsədin birbaşa tariximizə, ədəbiyyatımıza yol açmasında böyük mütəfəkkirlərin və ziyalıların rolu dənılmazdır. Milli düşüncə tərzimizin müxtəlif forma və məzmununda ifadəsi, məhz tarixi dövrlərlə əlaqədardır. Azərbaycan ədəbiyyatında, eləcə də, tarixində kifayət qədər belə ziyalılar nəsli yetişmiş, xalqa zəka və qələmləri ilə xidmət etmişlər. Belə simalardan olan böyük yazıçı, dramaturq, publisist və ictimai xadim Cəlil Məmmədquluzadə bütün yaradıcılığı boyu xalqın milli təfəkkürünün oyanmasına və inkişafına çalışaraq, məhz yaratdığı ədəbi nümunələr vasitəsilə dövrünün ab-havasını ədəbiyyata gətirib, bu yol ilə xalqın inkişafına kifayət qədər təsir göstərə bilmişdir.

Cəlil Məmmədquluzadə XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində ədəbi fəaliyyətini bir məqsəd və ideya ətrafında davam etdirərək, müxtəlif janrlarda yazdığı əsərlərlə xalqına xidmət etdiyini bir daha təsdiqləmişdir. Belə bir ziyalının fəaliyyətinin dövlət tərəfindən qiymətləndirilməsi Azərbaycan xalqının öz açıq fikirli, nurlu vətənpərvərlərinə olan münasibətidir. Təbii ki, son illərdə bu münasibət daha parlaq bir şəkildə görünür və Azərbaycan ziyalılarının yubiley və yaradıcılıq gecələri Prezident İlham Əliyevin ardıcıl olaraq imzaladığı sərəncamlar əsasında həyata keçirilir. Prezidentin Sərəncamı əsasında Azərbaycan mədəni və ictimai fikrinin inkişafı yolunda mühüm xidmətlər göstərmiş Cəlil Məmmədquluzadənin 150 illik yubileyinin keçirilməsi qərara alınmışdır.

Qüdrətli qələm ustası Cəlil Məmmədquluzadənin zəngin irsi bədii-estetik düşüncə tariximizin parlaq səhifələrindəndir. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirli-

yi Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərini nəzərə almaqla, böyük demokrat ədib Cəlil Məmmədquluzadənin 150 illik yubileyinə dair tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçiriləcək.

Onun yaradıcılıq irsi çoxşaxəliyi, mövzu aktualılığı ilə fərqlənən zəngin nümunələr əsasında yaranmışdır. 1869-cu ildə Naxçıvan şəhərində dünyaya gələn Cəlil Məmmədquluzadə ilk təhsilini mollaxanada, sonra isə şəhər məktəbində almış, elmi biliklərə, qismən də olsa, yiyələnmişdir. Kiçik yaşlarından ədəbiyyata böyük həvəs göstərən yazıçı 1887-ci ildə Qori Müəllimlər Seminarıyında təhsilini davam etdirmişdir. Təhsilini başa vurduqdan sonra bir müddət müəllimlik etmiş, İrəvan quberniyasında fəaliyyət göstərmişdir. Ədəbi fəaliyyətə meyili onun fikir və düşüncələrinin kağız üzərinə köçməsinə və xalqına, qəflət yuxusuna düşər olmuş insanlara bir köməklik göstərmək ide-

yasından irəli gəlmişdir. O, 1889-cu ildə ilk əsərini və alleqorik pyesi olan “Çay dəstgahı”nı qələmə almışdır. Burada müəllif müxtəlif əşyaları dinləndirərək, dövrünün hadisələrini, prototiplərini məhz çaydan, nəbəkə və digər obrazlar üzərində canlandırmışdır. Bu müəllifin Azərbaycan ədəbiyyatına gətirdiyi novatorçuluq ideyalarından biri kimi qiymətləndirilir. Çox keçmir ki, Cəlil Məmmədquluzadə hekayə və iri həcmli əsərlərin müəllifi kimi tanınmağa başlayır. O, 1894-cü ildə yazdığı “Danabaş kəndinin əhvalatları” povesti ilə Azərbaycan mühtinin qaranlıq tərəflərinin geriliyini ifadə etmiş və zülmətdə baş verən hadisələrin səbəbini açıb göstərməyə çalışmışdır. Bu povestində, müəllif digər bir tərəfdən də, ustalıq məharətini nümayiş etdirmişdir. Hər bir ümumiləşdirilmiş obrazı cizgilər əsasında elə bir şəkildə oxucusuna təqdim edir ki, burada müəllifin portret ustası olmağına şəkk-şübhə yaranmır. Naxçıvanın Nəhrəm kəndində baş verən hadisələri qələmə alan yazıçı hadisələrin gedişini ürək ağrısı ilə izləmiş və vətənpərvərlik cəsarətini bu əsərində bir daha üzə çıxarmışdır. Cəlil Məmmədquluzadənin qaranlıq mühtin qəhrəmanlarının insanlara olan münasibətini əks etdirən əsərləri yaradıcılığında müstəsna yer tutur. Ədibin yüz on il bundan öncə yaratdığı “Ölülər”, milli vəhdət ideyasının qarçısına çevrilmiş “Anamın kitabı”, eləcə də, digər dramaturji, nəsr və publisist əsərləri Azərbaycanın çoxəsrlik söz xəzinəsinin qiymətli incilərini təşkil edir. Onun 1909-cu ildə yazdığı “Ölülər” əsəri yaşadığı zamanda çox böyük əks-səda doğurmuşdur. Buna səbəb Şeyx Nəsrullah kimi obrazların ədəbiyyatımıza gəlməsi və onların tənqid atəşinə tutulması idi. Bu qaranlıq mühtiləri adlayan və heç bir iş görməyə qüvvəsi çatmayan İskəndər kimi açıq təfəkkürlü ziyalıların dini mövhumatın baş aldığı və heç bir qayda-qanunun işləmədiyi bir məkanda iflas uğraması dövrün tələbləri çərçivəsində baş verirdi. Sözsüz ki, Cəlil Məmmədquluzadə özü bu hadisələrdən kənarda olmamışdır. Onun 1916-cı ildən etibarən bugünü-müzə qədər “Ölülər” əsəri Azərbaycan səhnəsində bir çox rejissorların quruluşunda səhnələşdirilmiş və böyük uğur qazanmışdır. Bu gün də Azərbaycan teatr səhnəsində çox böyük müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyulur.

Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan publisistikasında çox böyük nüfuzə malik olan ziyalılar sırasındadır. Qeyd edim ki, hələ 1894-cü ildə Cəlil Məmmədquluzadə Moskvada və Peterbuq şəhərlərində olmuş, oranın ədəbi mühiti ilə maraqlanmışdır. Öz xalqının rifahının yüksəlməsi naminə çalışaraq, dövrü mətbuatda əsərlər dərc etdirməyi vacib məsələlərdən biri olaraq qarşılaşdırmış və 1904-cü ildən etibarən Şaxtaxtinskini redaktorluğu ilə çıxan “Şərqi-rus” qəzetinə məqalələr təqdim etmişdir. Onun ilk mətbu əsəri, məhz bu qəzetdə çıxan “Poçt qutusu” olmuşdur. Sonradan rus yazıçısı Lev Tolstoydan tərcümə etdiyi “Zəhmət”, “Ölüm”, “Naxoşluq” kimi əsərləri bu mətbu orqanın səhifələrində dərc olunmuşdur. Çox keçmir ki, “Şərqi-rus” qəzeti qapanır. Cəlil

Məmmədquluzadə yaxınları olan Ö.F.Nəmanzadə və M.Ə.Bağırzadə ilə bu mətbu orqanı satın alaraq, “Qeyrət” mətbəəsini yaradırlar. Qeyd edim ki, bu mətbu orqan Cəlil Məmmədquluzadənin publisistika sahəsindəki ilk ən böyük xidmətlərindən biridir.

“Kaspi”, “Tifliski listok”, “Vozrajdeniye” kimi liberal-burja qəzetlərində dövrün sərt qayda-qanunlarını ehtiyat etmədən belə qələmə alır, çar dövrünün çirkin niyyətlərini üzə çıxarmağa cəhd edirdi. Onun 1905-ci ildə “Qafqazski Raboçii listok” adlı bolşevik qəzetində dərc olunan məqalələri öz millətinin problemlərinə və onların həlli yoluna həsr olunmuşdur. Cəlil Məmmədquluzadənin publisistik fəaliyyətinin ən yüksək nöqtəsi 1906-cı ilin aprel ayının 7-də dərc olunan “Molla Nəsrəddin” jurnalı olub. Mətbuatda Azərbaycan milli satirik janrının təməl daşı hesab olunan “Molla Nəsrəddin” Azərbaycanda və Yaxın Şərqdə ilk satirik jurnal kimi əks-səda doğurur. Cəlil Məmmədquluzadənin təşəbbüsü, redaktorluğu və nəşirliyi ilə çap olunan “Molla Nəsrəddin” jurnalı ölkənin ədəbi-publisistik həyatında müstəsna rol oynamış, milli məfkurənin formalaşmasına öz layiqli töhfəsini vermişdir. Azərbaycanın geniş ədəbi ictimaiyyəti bu jurnala cəlb edildi. Mirzə Ələkbər Sabir, Nəriman Nərimanov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əli Nəzmi kimi sənətkarların əsərləri və publistik məqalələri bu mətbu orqanın əsas səhifələrində yer aldı. Yaxın Şərqdə və Azərbaycanda ilk satirik jurnal kimi fəaliyyətə başlayan “Molla Nəsrəddin”, tez bir zamanda, silahdaşlarını ətrafına toplamağa başladı. Demokratik fikirlərini, azadlıq ideyalarının təbliği ilə beynəlxalq aləmdə tanınan “Molla Nəsrəddin” jurnalına, qısa bir zamanda, Rusiya, Asiya, Avropa, Amerika kimi dövlətlərin oxucuları abunə oldu. Qaragüruhçu qüvvələrin təzyiqinə məruz qalan “Molla Nəsrəddin” jurnalı müəyyən fasilələrlə çıxsada, qarçısına qoyduğu məqsəd uğrunda mübarizə aparırdı. 1920-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Təbriz şəhərinə köçən Cəlil Məmmədquluzadə burada “Molla Nəsrəddin” jurnalının fəaliyyətini dayandırmamış, hətta mətbu orqanın 8 nömrəsi bu şəhərdə çap olunmuşdur.

Cəlil Məmmədquluzadə mütəfəkkir kimi daim diqqət mərkəzində olmuş bu və ya digər fəaliyyəti ilə yanaşı, yeni tipli təhsil ocaqlarının açılmasına da diqqət ayırmışdır. O, 1904-cü ildə Tiflisdə azərbaycanlı uşaqlar üçün məktəb və pansionat açmışdır. Cəlil Məmmədquluzadənin “Cümhuriyyət” məqaləsi demokratik ruhda yazılmış bir nümunədir. Burada müəllifin demokratik respublika tələbi ilə çıxış etməsi, demokratik dövlətin proqram və quruluşunu nəzəri əsaslarının verilməsi çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Ziyalının fəlsəfi görüşləri böyük bir müzakirəyə səbəb olmuşdur. Zamanın çox böyük aktual məsələlərinə toxunan Cəlil Məmmədquluzadə “Bəlkə də qayıtdılar”, “Konsulun arvadı”, “Proletar şair” kimi əsərlərində aktual məsələlərə toxunmuşdur. Novatorçuluq ideyaları ilə çıxış edən yazıçının yaradıcılığı, zənginliyi və orijinallığı ilə diqqət mərkəzində olmuş, onun ədəbi nümunələri böyük tənqidçilərin müzakirəsinə səbəb olmuş, hər bir ədəbi nümunəsi ətrafında elmi işlər yazılmışdır.

Bu gün də Cəlil Məmmədquluzadəni ədəbi irsi ölkə rəhbərinin diqqətindəndir və onun müxtəlif məbədlərdə 150 illik yubileyi dövlət səviyyəsində qeyd olunacaq.

ZÜMRÜD BAYRAMOVA